

ACC. N:R M. 15189: 1-17.

Landskap: *Skåne* Upptecknare: *Per Olsson, Rinkaby*
Härad: *Villand* Berättare: " " "
Socken: *Rinkaby och Kymnå* Berättarens yrke: *f. d. lantbrukare*
Uppteckningsår: *1960* Född år *1872* i *Rinkaby*

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Bard. s. 1-17.

N. No. 159

25/4-60

Varmbad inomhus

Under 1860-70 och 80-talen förekom det i hemmen på landsbygden att det badades varmbad tre eller fyra gånger under vintern, men ibland oftare, i flera familjer var det ett vedertaget bruk men hos andra badades ej alls under vintern. Där bad förekom i bondehemmen brukade alla familjemedlemmar och även tjänstfolket få bada, det kunde förekomma att någon av de äldre ville avstå. Kvinnorna och de yngre i familjen voro de mest pådrivande när det gällde att ställa till med varmbaden. Män och kvinnor badade i var grupp för sig, först kvinnor och barn därefter männen. De badande bistodo varandra mer eller mindre med borstning och torkning. Baden ~~verkställdes~~ verkställdes om aftonen när sysslorna för dagen undangjorts. Tvättstugan, eller som denna ofta kallades brygg-
huset eller "sterset", var det rum som kom till användning vid dessa bad.

Luf 159

A

I tvättstugan fanns en större inmurad järngryta eller kittel av koppar under denna eldades ofta vid tvätt, bryggd, slakt och vid kokning av potatis till foder, ifrån tvättstugan eldades även bakugnen, vid sådana tillfällen blev lokalen uppvärmd tillräckligt för badningen. Vattnet till badet uppvärmdes i den stora grytan, som rymde omkr 100 liter. Till badkar användes det stora bykkaret som rymde 600 liter. Vanligen hade man omkr. 300 liter eller något mer vatten till varje bad. Varmt och kallt vatten blandades i karet, termometer användes ej, man kände efter med handen och armen om det var lagom varmt. Till tvättmedel användes såpa eller tvål någon gång även soda om det var hårt vatten. Badvattnet var i regel ej så hett att avkylning efteråt ånsågs vara behövlig. Till torkning användes vanliga handdukar. Någon måltid eller annan förplägning förekom ^{ickal} efter badet utan man gick omedelbart till sängs. Badandet hade dragit långt ut på kvällen, vatten måste ju värmas i flera omgångar när det var många om badet.

I städerna fanns vanligtvis tvättstuga i husets källare eller i annat utrymme där man ~~der~~ installerat badkar med anordning för uppvärmning av vattnet i karet. Detta var då utrustat med en ugn i fotändan på karet. Ett plåtrör från ugnen ledde till en rökgång och ugnen eldades med kol. Mellan ugnen och badkaret var ett litet mellanrum där vattnet av eldningen uppvärmdes och genom små runda hål i plåten kom in och värmdes vattnet i karet. Badkar av denna typ förekom även på landsbygden i herrgårdar och prästgårdar. Vid auktion i en prästgård inköpte min far ett sådant badkar. Det var tillverkat av zinkplåt och målar med vit lackfärg. Badkaret i detta skick ^{användes} till år 1913 då han byggde ett nytt hus i Rin-kaby där värmeledning med varmvattenberedare och badrum installerades. Det gamla badkaret kom även där till användning sedan man tagit bort ugnen och tätat med plåt. Efter något år blev det ersatt med ett nytt av modern typ.

I min hemtrakt har denna form av bad ej förekommit förr än under senare tid. Under mina tidigare år och ej heller under min barndom har jag av gamla personer hört omtalas att bastubad brukats. Under äldre tid, intill början av 1870-talet fanns det här i denna byn och även i andra byar, ett litet hus byggt av gråsten som kallades bastuan, men så vida jag kunnat utröna användes den ej att bada bastu i. För flera år sedan då lin odlades till husbehov begagnades den vid bråkning och skäktning av linet, linberedning alltså. Om en sådan stuga under långt avlägsen tid tillbaka blivit inrättad till bastu för bad och därav fått namnet är en fråga som får lämnas öppen för vidare forskning. Stugan låg utanför det gamla bysamhället och platsen angavs vid storskiftet som byns allmänning. Nu äro alla dessa bastuer borta endast någon rest av stenar visar stället där de legat.

Kallbad

Under min barndom hörde jag gammalt folk tala om att både de själv och deras föräldrar brukade bada kallbad om än ej så ofta som på senare tid men de badandes antal och även antalet bad per individ har ökats för varje generation. Det stora flertalet av de gamla ansågo kallbaden både nyttiga och nöjsamma på en varm och vacker sommardag.

Här i Rinkaby var det nära till Helgeån, som här vidgat sig till en sjö. Till Östersjön var avståndet omkr. 7 km. från Rinkaby och dit ifrån Nymö något längre. I Helgeå var till större del barn i skolåldern som badade. Vuxen ungdom och äldre badade hellre i Östersjön vid Hanöbukten där det fanns goda badställen. Vid denna tid då badkläder ej användes förekom ej att män och kvinnor badade tillsammans ej ens barn av olika kön. Den badplats som alltid mest var omtyckt var badstranden vid Åhus, dit kommo folk av alla kategorier och även från avlägsnare trakter i synnerhet om söndagarna.

Vid Helgeån med en c:a 5 km. lång strand mot Rinkaby by fanns det förr endast två eller tre ställen med sandbotten där det var möjligt att bada. Denna sandbotten sträckte sig endast 20 å 30 meter ut med ett största djup av knppt 1 1/2 meter. Längre ut var där bottenlös dy, dit var det farligt att komma. Under 1920-talet gjordes en upprensning av åns utlopp vid Yngsjö, då sjönk vattenståndet i sjön så att de få badställen blevo helt torrlagda, därmed var det slut med baden i Helgeån. Av badplatserna vid Östersjön, som utom Åhus anlätades av lantbefolkningen, var den vid Fårabäck, å en strandremsa som tillhört Trolle-Ljungby men senare tillagts skjutfältet vid Rinkaby. Badplatsen där är långgrund och sandbotten på de flesta ställen fri från småsten däremot är det många stora stenblock ute i sjön och även nära intill stranden.

Landön är en liten halvö belägen något norrut från Fårabäck, den är till större del bevuxen med ek-och bokträd. Ett mindre antal fiskare har sina hus vid densöstra sidan av halvön och bor där. En gammal kronhamn, anlagd någon gång på 1700-talet, finnes även där och vattendjupet är så stort att de gamla stora segelfartygen kunde gå in i denna hamn. Endast mycket goda simmare bruka bada där. Utanför i havet ligger några öar och holmar som utgöra en något spridd skärgård och skydd för fiskarnas båtar vid stranden. Vid den västra sidan av halvön går sjön in med en vik som har grundare vatten vid stranden, det är en omtyckt badplats om än bemängd med småsten i sandbotten. Ej endast badstället utan även denna lilla fläck av vacker natur lockar folk i trakten där omkring till Landön som ter sig såsom en oas mellan den stora sandslätten och havet.

För några tiotal år tillbaka åkte man med hästskjuts till badplatserna, numera med bilar och motorcyklar, ~~----~~

För längre tid tillbaka och ända in på 1920-talet var vanligt vid vissa tillfällen när någon särskild del av arbetet vid jordbruket var slutfört, såsom betgallring, potatislukning eller höskörd då man hade mera arbetsfolk än vanligt tog man ledigt en eftermiddag för att fara till Landön eller Fårabäck att bada. Från socknarna Fjälkinge, Trolle-Ljungby och Nymö blev det mestadels till Landön och från Rinkaby till Fårabäck. Husbondefolket bjöd på skjutsar och förtäring och man gav sig god tid för bad, om det var på Landön även för dans och lekar på en öppen plats i skogen. Efter badet bjöds av den medförda maten och kaffet som kokats i det fria. Vid badresorna till Fårabäck tillgick det även på liknande sätt men där brukade man även bada hästarna. Detta tillgick så att hästen bands vid ett långt rep, en man ställde sig på en stor sten ute i sjön och hästen fick springa eller simma runt i vattnet, det kallades för att svänga hästarna detta bruk upphörde dock före 1880-talet.

När och vid vilka tider på dagen man brukade bada, var till stor del beroende på det kortare eller längre avstånd det var från hemmet eller arbetsplatsen till badställen. I äldre tid hade man endast hästskjuts att lita till om avståndet var för stort att gående taga sig dit därför blev ej sällan endast söndagarna som kom ifråga såsom baddagar. Längre fram i tiden när cyklar mera allmänt kommo i bruk var man mindre beroende av väglängden till badet. Sedan när bilarna kommo till har antalet badande ökats betydligt, de som hade lång väg till badplatsena vid havet kunna numera lättare komma dit om de föredraga att bada i saltvatten.

Folk i allmänhet har ansett bad i havet vara nyttiga och även lustbetonade. Gamla människor föredrog varmbad eller avstodo helt..Det var även i enstaka fall att en eller annan ogillade kallbad eller för att blotta sin kropp ute i det fria, kanske av ren vidskepelse eller förebärande religiösa skäl samt av rädsla för förkylningsjukdom .

Gemensamhetsbad förekom ej förr än baddräkter kom i bruk. Först in på 1900-talet kommo så småningom baddräkterna till det var då först stadsborna som började, i första hand kvinnorna. Deras första baddräkter liknade ej de små bikiniplagg som nu brukas utan de täckte kroppen ned till knän. Männens voro även av större format och täckte hela överkroppen. De dräkter som användes köptes färdiga, beställdes eller syddes i hemmen. Stor vikt lades vid utstyrseln av damernas dräkt. Efter första världskriget omkr. 1920 utvecklades kallbadet på ett annat sätt än förut. Baddräkter voro då i allmänt bruk även bland lantbefolkningen, män och kvinnor badade nu tillsammans och togo sedan solbad på sanddynorna vid stranden. Vid badställen i Åhus som voro mest anlitade var några hytter för dem som ville begagna sig därav för omklädning. Badvakter funnos även där för att upprätthålla ordning och lämna hjälp vid tillbud av olycksfall

Kallbadhus

Ett kallbadhus var redan före 1890 uppfört i Åhus och ägdes av ett bolag eller en förening. I Sölvesborg fanns även ett liknande kallbadhus. Dessa badhus voro upplåtna för allmänheten mot avgift för bad. En avdelning var för kvinnor och en för män, väl avskilda från varandra, badkläder användes ej i badhuset. Kallbadhuset vid Åhus låg c:a 70 meter ut från strandkanten, en gångbro av bräder byggd på pålar ledde över dit. I badhuset var inbyggda bäsånger av trä med genomsläpp för vattnet. Trägolv var lagt vid väggen där även hytter för av- och påklädning voro anordnade. Alla badade nakna i badhuset men folk föredrog mera vid den tiden att bada nakna i öppna sjön på skilda ställen för kvinnor och män. Ett varmbadhus låg på något avstånd, där det salta havsvattnet användes till varmbaden. Ett flertal äldre personer föredrog dessa bad som de ansågo mycket välgörande. Detta varmbadhus var endast öppet för allmänheten under sommaren och någontid in på hösten.

12

Vid Kristianstad hade man redan före 1880 två mindre badhus. Det ena för artilleriregimentets personal och det andra för allmänheten, båda belägna i Helgeå vid tivoli-parken. De hade endast en bassäng i vardera och för övrigt med ganska enkel inredning. När bekvämare förbindelse med Åhus kom till stånd när järnvägen dit blev färdig 1887, fingo dessa badhus förfalla men togs ej helt bort förr än på 1940-talet. I valjeviken vid Sölvesborg hade villaägarna där omkring små kallbadhus, ägda av en eller av flera familjer tillsammans. Alla dessa äro nu borta sedan man började bada i öppna sjön. Kallbadhuset vid Åhus togs bort på 1930-talet och en ny gångbro byggdes 1930 och användes som hoppanordning. Det gamla varmbadhuset har fått lämna plats för utvidgningen av hamnen. Staden Kristianstad äger såväl hamnen som badstranden. Med badort menade man här en badstrand där särskilda anordningar, i vanliga fall av värdkommunen, vidtagits för badgästernas trivsel och bekvämlighet.

Den badort för kallbad, som varit mest besökt av denna traktens folk har ända från äldre tid och är ännu den vid Åhus som ligger närmast till. Folk från Kristianstad och från tätorterna i nordöstra Skåne har villor och sommarstugor av större eller mindre format, i barrskogen i närheten av badstranden. Det är tjänstemän, köpmän, hantverkare och yrkesarbetare, som tillbringa sin semester och annan fritid tillsammans med familjen, baden i havet och barrskogens luft verkar välgörande och uppskattas i hög grad. Många komma på tillfälligt besök för att bada, i synnerhet om söndagarna kan man räkna över tusentalet badande. Plats för tältning är även anvisad i skogen. Ett badhotell har på senare tid kommit till och dessutom finnas flera kaffestugor med anläggning för uteservering, dessutom små bodar med försäljning av glass och sötsaker. Något söder ut från Åhus har under senare tid tillkommit Yngsjö havsbad detta utnyttjas dock av där boende villaägare.

Simkunnighet

Före min egen tid d.v.s. före 1870 var det nog klent beställt med simkunnigheten hos folket här i trakten dock fanns det en och annan som lärt sig själv och fått impuls därtill genom andra som var fiskare, sjömän eller fått lära det i militärtjänst. Under min barndom och uppväxt började det bli något mera vanligt att man lärde sig simma så att man någon stund kunde hålla sig uppe i vattnet. Någon form av undervisning från skolorna på landsbygden förekom ej då. De som hade lust därtill försökte på egen hand så gott det gick. Om något hjälpmedel användes kunde det vara en liten kärke ihopbunden säv, halm eller rörvass. Simkunnigheten har under de sista två årtionden utvecklats så att alla både manliga och kvinnliga under sina skolår fått undervisning och flera tagit simborgarmärket. Tävlingar och lekar i öppen sjö förekom ej i äldre tid, nu däremot händer det ofta att sådant ordnas och många deltaga däri.

Badanläggningar

Före och under 1870-talet var det mera sällan någon från denna trakten hade tillfälle för besök i varmbadhus därför att något sådant ej fanns på rimligt avstånd härifrån. Under något av de senare åren på 1880-talet byggdes ett varmbadhus i Kristianstad, detta ägdes av ett bolag och var mot en viss avgift öppet för allmänheten, vissa dagar för män och andra för kvinnor. Folket från landsbygden hade således även tillfälle att få bad om än sådant inte utnyttjades i samma omfattning som av stadens befolkning, men mera regelbundna besök från denna ort förekom mera sällan, möjligen en eller två gånger i månaden. Badhuset var inrättat med en avdelning för karbad och en för ryska eller som de här kallades turkiska bad. Vid karbaden betjänades man av kvinnor med servering av badet samt borstning, dusch och torkning. I den s.k. turken var där manlig betjäning för män och kvinnlig för kvinnor. För två år sedan togs detta badhus bort, en ny modern badanläggning var då färdig att tagas i bruk i stället.

Medicinska bad och hälsobad

Medicinska bad anlätades av folk här i socknen redan under och även före 1880-talet, i så fall vid någon kurort företrädesvis Ronneby hälsobrunn, där bad i alla former var att tillgå. Före järnvägens tillkomst var det ett helt företag att komma dit härifrån, det var att åka med hästskjuts den över tio mil långa vägsträckan. När läkaren anbefalldes något slags bad och behandling för någon krämpa blev det att ge sig iväg för att få bot för gikten, reumatismen och kanske en tillfällig förlamning eller dylikt. Vid denna tid hade man stor tilltro till gyttjebad, som ofta tillrättades även av läkare, övriga bad med tillsats av tallbarrsolja, soda eller salt brukades dessutom vid varmbaden. Senare har andra medicinska bad tillkommit och kurorternas antal ökats, men flera av dessa kuranstalter har tillkommit i rent affärssyfte och förtroendet till dem har även bland vanligt folk ej ökats i motsvarande grad.

Badrum

I städer och tätorter där det fanns vattenledningar inrättades under 1900-talets början badrum med dusch, men detta endast i enstaka fall innan centralvärme infördes, då först blev det allmänt med badrum i dessa fastigheter. När min far år 1913 byggde det hus jag nu bebor, inmonterades här värmeledning med pump, hydrofor, och varmvattenberedare därvid tillkom även badrum med dusch och annan utrustning. Efter första världskriget blev det allt mera vanligt att värmeledning och badrum inrättades i de nya hus som uppfördes här i trakten och även i äldre hus där sådant utan allt för stor kostnad kunde åstadkommas.

Efter det att värmeledningar och badrum inrättades både i städerna och på landsbygden hade de gamla varmbadhusen ingen större uppgift att fylla därför äro de nu borta.